

ORIENTAL JOURNAL OF PHILOLOGY

journal homepage:

<http://www.supportscience.uz/index.php/ojp/about>

THE MAIN PRINCIPLES OF THE PROCESS OF INTERTEXTUALITY

Rano Turayeva

Teacher at Secondary School No.18, Kogon District

E-mail: turayevar479@gmail.com

Science ID: MBX-0926-0360

Bukhara, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: intertextuality, intertext, dialogism, allusion, quotation, reminiscence, parody, pastiche, transformation, literary text, discourse, interpretation.

Received: 03.10.26

Accepted: 04.10.26

Published: 05.10.26

Abstract: The article focuses on the main principles of intertextuality and its significance in literary discourse. It explores the ways in which a literary text interacts with other texts, cultural references, literary traditions, and historical contexts. Particular attention is given to such intertextual elements as quotations, allusions, reminiscences and parody. The study demonstrates that intertextuality contributes to the enrichment of textual meaning, the expression of the author's intentions, and the reader's interpretation of a literary work. The article emphasizes the importance of intertextual analysis for a deeper understanding of the semantic, cultural, and pragmatic aspects of literary discourse.

INTERTEKSTUALLIK JARAYONINING ASOSIY TAMOIYILLARI

Ra'no Turayeva

Kogon tuman 18-umumta'lim maktab o'qituvchisi

turayevar479@gmail.com

Ilmiy identifikatsiya raqami: MBX-0926-0360

Buxoro, O'zbekiston

MAQOLA HAQIDA

Kalit soʻzlar: matnlararo bogʻliqlik, matnlararo aloqa, dialogiklik, alluziya, iqtibos, reminissensiya, parodiya, stilizatsiya, transformatsiya, badiiy matn, diskurs, interpretatsiya.

Annotatsiya: Mazkur maqolada zamonaviy adabiyotshunoslik va lingvistik tadqiqotlarning muhim yoʻnalishlaridan biri boʻlgan intertekstuallik hodisasining nazariy va metodologik asoslari tahlil qilinadi. Intertekstuallik badiiy matnning boshqa matnlar, madaniy kodlar, tarixiy voqealar, mifologik syujetlar, folklor namunalari, diniy

manbalar hamda ijtimoiy diskurslar bilan o'zaro munosabatini ifodalovchi murakkab semantik-kommunikativ jarayon sifatida talqin qilinadi.

ОСНОВНЫЕ ПРИНЦИПЫ ПРОЦЕССА ИНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТИ

Раъно Тураева

Преподаватель общеобразовательной школы № 18 Каганского района

E-mail: turayev479@gmail.com

Научный идентификационный номер: MBX-0926-0360

Бухара, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые	слова:	Аннотация:	В данной статье
интертекстуальность, диалогичность, аллюзия, реминисценция, пародия, стилизация, трансформация, художественный текст, дискурс, интерпрета.	интертекст, цитата, пародия, стилизация, художественный текст, дискурс, интерпрета.	рассматриваются теоретические и методологические основы интертекстуальности как одного из важных направлений современного литературоведения и лингвистики. Интертекстуальность интерпретируется как сложный семантико-коммуникативный процесс взаимодействия художественного текста с другими текстами, культурными кодами, историческими событиями, мифологическими сюжетами, фольклорными образцами, религиозными источниками и социальными дискурсами.	

Kirish. XXI asr gumanitar fanlarida matn tushunchasiga bo'lgan munosabat sezilarli darajada o'zgardi. Ilgari matn ko'proq o'z ichki tuzilishiga ega bo'lgan yaxlit va mustaqil birlik sifatida o'rganilgan bo'lsa, zamonaviy tadqiqotlarda uning boshqa matnlar, diskurslar va madaniy hodisalar bilan aloqasi alohida ahamiyat kasb etmoqda. Shu nuqtayi nazardan intertekstuallik nazariyasi badiiy matnning mazmuniy va strukturaviy xususiyatlarini tushuntirish uchun samarali metodologik vositalardan biri hisoblanadi. Intertekstuallik atamasi ilmiy muomalaga Julia Kristeva[1] tomonidan 1960-yillarda kiritilgan bo'lib, uning nazariy shakllanishida Mixail Baxtinning[2] dialogiklik va polifoniya haqidagi qarashlari muhim o'rin egallagan. Kristeva matnni boshqa matnlar bilan munosabatda mavjud bo'ladigan ochiq tizim sifatida talqin qiladi. Keyinchalik Roland Barthes[3], Gérard Genette[4], Michael Riffaterre[5], Harold Bloom[6] va boshqa olimlar ushbu nazariyani turli yo'nalishlarda rivojlantirdilar. Intertekstuallik masalasi bugungi kunda faqat adabiyotshunoslik doirasida emas, balki diskurs tahlili, lingvokulturologiya, semiotika, kognitiv tilshunoslik, tarjimashunoslik va media tadqiqotlarida ham dolzarb hisoblanadi. Chunki zamonaviy kommunikatsiya sharoitida yangi matnlar ko'pincha avval yaratilgan matnlar, obrazlar, g'oyalar va madaniy belgilar bilan bevosita yoki bilvosita aloqaga

kirishadi. Intertekstual munosabatni aniqlashda muhim muammo shundan iboratki, har qanday o'xshashlikni intertekstuallik sifatida baholab bo'lmaydi. Muayyan birlikning intertekstual xususiyatga ega bo'lishi uchun u boshqa matn yoki madaniy manba bilan mazmuniy, semantik, stilistik yoki funksional munosabat hosil qilishi kerak. Shu sababli intertekstual tahlil nafaqat manbani aniqlashni, balki ushbu manbaning yangi matnda qanday o'zlashtirilgani va qanday yangi ma'no yaratganini aniqlashni ham talab qiladi. Intertekstuallik nazariyasining asosiy yo'nalishlari Baxtinning dialogiklik konsepsiyasidan boshlab Kristeva va undan keyingi tadqiqotchilar qarashlarigacha bo'lgan ilmiy manbalar asosida ko'rib chiqildi.

Asosiy qism. Zamonaviy tadqiqotlarda intertekstuallik matnning boshqa matnlar va diskurslar bilan munosabatini o'rganishga xizmat qiluvchi nazariy kategoriya sifatida qaraladi. Tadqiqot obyekti sifatida badiiy matndagi intertekstual birliklar, predmet sifatida esa ularning shakllanish mexanizmlari va funksional-semantik xususiyatlari belgilandi. Intertekstuallik nazariyasining ildizlari XX asr adabiyotshunosligidagi dialogiklik, polifoniya va matnlararo munosabat haqidagi qarashlarga borib taqaladi. Ayniqsa, Mixail Baxtinning dialogizm konsepsiyasi keyinchalik intertekstuallik nazariyasining rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatgan. Baxtin til va nutqni ijtimoiy munosabatlardan ajratib bo'lmashligini ta'kidlab, har bir nutqiy birlik avvalgi va keyingi nutqiy kontekstlar bilan munosabatga kirishishini ko'rsatadi[2]. Intertekstuallik bo'yicha tadqiqotlarda Baxtinning geteroglossiya va dialogiklik qarashlari Kristeva tomonidan qayta talqin qilingan nazariy asos sifatida ko'rsatiladi. Julia Kristeva intertekstuallikni matnning boshqa matnlar bilan faol munosabati sifatida tushuntirdi[7]. Uning konsepsiyasida matn yopiq va mustaqil obyekt emas. Aksincha, u turli matnlar va ijtimoiy-madaniy diskurslarning kesishish nuqtasida shakllanadi. Zamonaviy adabiyotshunoslik manbalarida Kristevaning konsepsiyasi matn ma'nosining avvalgi matnlar va madaniy signifikatsiyalar tarmog'i bilan bog'liqligi sifatida tavsiflanadi. Roland Barthes intertekstuallik masalasini muallif va matn munosabati nuqtayi nazaridan yanada kengaytirdi. Uning qarashlarida matn muallifning yakka ijodiy mahsuli sifatida emas, balki turli madaniy kodlar va avvalgi nutqiy tajribalar kesishmasi sifatida namoyon bo'ladi. Bunda o'quvchining roli ham ortadi: matnning yakuniy ma'nosi o'qish jarayonida shakllanadi. Gérard Genette esa intertekstual munosabatlarni tizimlashtirishga intilib, transtekstuallik tushunchasini ilgari surdi. Genette transtekstuallik doirasida besh asosiy munosabat turini ajratadi: intertekstuallik, paratekstuallik, metatekstuallik, gipermatnlilik va arxitekstuallik[8]. Mazkur tasnif intertekstual munosabatlarni yanada aniq kategoriyalar asosida tahlil qilish imkonini beradi. Shunday qilib, intertekstuallik nazariyasi rivojida ikki muhim tendensiyaning ko'rish mumkin. Birinchisi, matnni ochiq va dialogik tizim sifatida talqin qilish bo'lsa, ikkinchisi, matnlararo munosabatlarni aniq strukturaviy va funksional kategoriyalarga ajratishdir.

Intertekstuallik jarayonining asosiy tamoyillari

1. Dialogiklik tamoyili. Intertekstuallikning fundamental tamoyillaridan biri dialogiklikdir. Har qanday yangi matn mavjud matnlar va madaniy diskurslar bilan ma'lum darajada suhbatga kirishadi. Bu munosabat bevosita iqtibos orqali ham, bilvosita ishora orqali ham yuzaga kelishi mumkin. Dialogiklik tamoyili shuni anglatadiki, yangi matn avvalgi matnni shunchaki takrorlamaydi. U unga munosabat bildiradi, uni davom ettiradi, rad etadi, qayta talqin qiladi yoki yangi tarixiy-madaniy sharoitda qayta mazmunlashtiradi. Shu jihatdan intertekstuallikni oddiy "matnlar o'rtasidagi aloqa" deb chegaralash yetarli emas. Muhimi — ushbu aloqa natijasida qanday yangi kommunikativ va estetik ma'no yuzaga kelishidir.

2. Transformatsiya tamoyili. Intertekstual jarayonda avvalgi matn yangi matnga odatda o'zgarmagan holda ko'chib o'tmaydi. U muallif tomonidan qayta ishlanadi, qisqartiriladi, kengaytiriladi, ironiyalashtiriladi yoki yangi kontekstga moslashtiriladi. Masalan, qadimgi mifologik obraz zamonaviy roman tarkibida qo'llanilganda o'zining dastlabki mazmunini saqlab qolishi bilan birga yangi ijtimoiy yoki psixologik ma'no kasb etishi mumkin. Demak, transformatsiya intertekstuallikning ijodiy xarakterini belgilaydi. Bu tamoyil intertekstuallikni plagiatdan farqlashda ham muhimdir. Plagiatda boshqa manbaning mazmuni yoki shakli o'zlashtirilgan holda manba ko'pincha yashiriladi. Badiiy intertekstuallikda esa avvalgi matnning elementlari yangi estetik va semantik vazifaga ega bo'ladi.

3. Iqtibos tamoyili. Iqtibos intertekstuallikning eng aniq shakllaridan biridir. Bunda boshqa matndan olingan so'z, jumla yoki parcha yangi matnga bevosita kiritiladi. Iqtibos qo'shtirnoq, izoh, havola yoki boshqa grafik vositalar orqali ajratilishi mumkin. Badiiy asarda iqtibos bir necha vazifani bajaradi. U muayyan fikrni dalillashi, qahramonning dunyoqarashini ko'rsatishi, tarixiy yoki madaniy kontekst yaratishi, boshqa muallif bilan dialog o'rnatishi, kinoyaviy yoki parodik ma'no hosil qilishi mumkin. Shuning uchun iqtibosni faqat texnik ko'chirma sifatida emas, balki badiiy-kommunikativ vosita sifatida baholash lozim.

4. Alluziya tamoyili. Alluziya intertekstuallikning yashirin yoki bilvosita shakllaridan biridir. Bunda muallif boshqa matn, tarixiy shaxs, voqea, mif, obraz yoki madaniy hodisaga bevosita nom bermasdan ishora qiladi. Alluziyani anglash o'quvchining fon bilimlariga bog'liq. Agar o'quvchi ishora qilinayotgan manbani bilsa, matnning qo'shimcha semantik qatlami ochiladi. Aks holda, asarning yuzaki mazmuni tushunilishi mumkin, biroq uning intertekstual mazmuni to'liq anglanmaydi. Shu sababli alluziya intertekstuallikning o'quvchi bilimiga eng kuchli bog'langan shakllaridan biridir.

5. Reminissensiya tamoyili. Reminissensiya — avvalgi matn yoki madaniy hodisaning yangi matnda to'g'ridan-to'g'ri emas, balki xotira, taassurot yoki o'xshash obrazlar orqali sezilishi bilan bog'liq hodisa. Reminissensiya iqtibosdan farqli ravishda ko'pincha yashirin xarakterga ega. Muallif oldingi matndan ma'lum bir obraz, syujet modeli, ibora yoki kompozitsion prinsipni

eslatadigan elementdan foydalanadi. Bunday holatda o'quvchining estetik xotirasi muhim ahamiyat kasb etadi. O'quvchi oldingi matnni eslashi bilan yangi asardagi obrazning qo'shimcha mazmunini anglaydi.

6. Parodiya tamoyili. Parodiya avvalgi matnning shakli, uslubi yoki mazmunini ataylab o'zgartirish asosida yangi ma'no yaratadi. Parodik intertekstuallikda original matn bilan yangi matn o'rtasida muayyan masofa hosil qilinadi. Parodiya kulgili effekt yaratishi mumkin, biroq uning vazifasi faqat kuldirishdan iborat emas. U ijtimoiy hodisalarni tanqid qilish, adabiy stereotiplarni fosh etish yoki mavjud qarashlarni qayta baholash vositasi ham bo'lishi mumkin.

7. Stilizatsiya tamoyili. Stilizatsiya ma'lum bir muallif, davr, janr yoki adabiy uslubga xos belgilarni yangi matnda qayta yaratish asosida yuzaga keladi. Stilizatsiyada taqlid va ijodiy qayta ishlash bir-biri bilan bog'liq. Muallif boshqa uslubni takrorlagandek ko'rinsa-da, aslida undan o'zining yangi estetik maqsadi uchun foydalanadi. Shu jihatdan stilizatsiya adabiy an'ana va ijodiy yangilik o'rtasidagi munosabatni ko'rsatib beradi.

Badiiy matndagi intertekstual munosabatlarni o'rganishda quyidagi ketma-ketlikdan foydalanish mumkin. Birinchi bosqichda intertekstual birlik aniqlanadi. Bu iqtibos, alluziya, reminissensiya, ism, obraz, syujet yoki janr shakli bo'lishi mumkin.

Ikkinchi bosqichda ushbu birlikning manbasi aniqlanadi. Bunda adabiy, tarixiy, folklor, diniy yoki boshqa madaniy manbalarga murojaat qilinadi. Uchinchi bosqichda manba va yangi matn o'rtasidagi munosabat turi belgilanadi. Ya'ni birlik takrorlanganmi, o'zgartirilganmi, ironiyalashtirilganmi yoki yangi mazmunda qayta yaratilganmi — shular aniqlanadi. To'rtinchi bosqichda intertekstual birlikning funksiyasi tahlil qilinadi. U obraz yaratish, xarakter ochish, tarixiy kontekst berish, kinoya yaratish yoki muallif pozitsiyasini bildirish uchun xizmat qilishi mumkin.

Beshinchi bosqichda o'quvchi interpretatsiyasi hisobga olinadi. Intertekstual aloqa o'quvchining fon bilimlariga qanday ta'sir qilishi aniqlanadi. Shunday metodik yondashuv intertekstual tahlilni subyektiv kuzatishdan ilmiy asoslangan tahlil jarayoniga aylantirishga yordam beradi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, intertekstuallik zamonaviy badiiy matnning mazmuniy, strukturaviy va kommunikativ xususiyatlarini anglash imkonini beruvchi muhim nazariy kategoriyalardan biridir. Uning nazariy ildizlari Baxtinning dialogiklik konsepsiyasiga borib taqalsa, Kristeva tomonidan intertekstual nazariya sifatida shakllantirildi va keyinchalik Barthes, Genette hamda boshqa tadqiqotchilar tomonidan rivojlantirilgan. Tadqiqot natijalari intertekstuallik jarayonining asosiy tamoyillari sifatida dialogiklik, transformatsiya, iqtibos, alluziya, reminissensiya, parodiya va stilizatsiyani ajratish mumkinligini ko'rsatdi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Kristeva, J. (1980). *Desire in Language: A Semiotic Approach to Literature and Art*. New York: Columbia University Press.
2. Bakhtin, M. M. (1981). *The Dialogic Imagination: Four Essays*. Austin: University of Texas Press.
3. Barthes, R. (1977). *Image, Music, Text*. London: Fontana Press.
4. Genette, G. (1997). *Palimpsests: Literature in the Second Degree*. Lincoln: University of Nebraska Press.
5. Riffaterre, M. (1990). Compulsory reader response: The intertextual drive. In *Intertextuality: Theories and Practices*. Manchester: Manchester University Press.
6. Bloom, H. (1973). *The Anxiety of Influence: A Theory of Poetry*. New York: Oxford University Press.
7. Kristeva, J. (1986). Word, Dialogue and Novel. In T. Moi (Ed.), *The Kristeva Reader*. New York: Columbia University Press.
8. Genette, G. (1992). *The Architext: An Introduction*. Berkeley: University of California Press.